

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.1

КРАВЧЕНКО Т.А.

**ПРИРОДНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ
ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**

У статті розглядаються природно-правові моделі легітимності державної влади. Досліджуються основні моделі легітимності державної влади – природно-правова модель та модель легітимності представників теорії юридичного позитивізму, детально проаналізовані концепції кожної з них. Зроблено висновок, що найповніше проблема легітимності державної влади висвітлена основоположниками соціологічної школи права. Характерними ознаками концепції легітимності державної влади соціологічної школи права є такі: ототожнення понять «легітимність» і «легальність»; будь-яка легальна влада автоматично є легітимною; лише легальна, раціональна влада має легітимний характер; влада належить народу, який не тільки формує, а й здійснює контроль за публічною владою, влада та народ виступають як єдине політичне ціле.

Ключові слова: державна влада, легітимність, демократія, публічна влада, державні гарантії, права і свободи людини, законність, джерела права.

В статье рассматриваются естественно-правовые модели легитимности государственной власти. Исследуются основные модели легитимности государственной власти – естественно-правовая модель и модель легитимности представителей теории юридического позитивизма, подробно проанализированы концепции каждой из них. Сделан вывод, что наиболее полно проблема легитимности государственной власти освещена основоположниками социологической школы права. Характерными признаками концепции легитимности государственной власти социологической школы права являются такие: отождествление понятий «легитимность» и «легальность»; любая легальная власть автоматически является легитимной; только легальная, рациональная власть имеет легитимный характер; власть принадлежит народу, который не только формирует, но и осуществляет контроль за публичной властью, власть и народ выступают как единое политическое целое.

Ключевые слова: государственная власть, легитимность, демократия, публичная власть, государственные гарантии, права и свободы человека, законность, источники права.

The article considers natural-legal models of the legitimacy of state power. The main models of the legitimacy of the state power – the natural-legal model and the model of legitimacy of representatives of the theory of legal positivism – are analyzed, the concepts of each of them are analyzed in detail. It is concluded that the problem of the legitimacy of state power is most fully covered by the founders of the sociological school of law. Characteristic signs of the concept of the legitimacy of state power sociological school of law are: the identification of the concepts of “legitimacy” and “legality”; any legal authority is automatically legitimate; only legal, rational power has a legitimate character; power belongs to the people, who not only forms, but also exercises control over public power, power and people act as a single political whole.

Key words: government, legitimacy, democracy, public power, state guarantees, rights and freedoms of the person, legality, sources of law.

Вступ. На основі концепції легітимності влади, яку розробили й систематизували представники Нового часу, у XIX ст. були представлені дві основні моделі легітимності державної влади – природно-правова модель і модель легітимності представників теорії юридичного позитивізму.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу природно-правової моделі легітимності державної влади.

Результати дослідження. Значний внесок у формування правової теорії легітимності зробили представники школи природного права, які на початок XIX ст. доповнили й розвинули правову концепцію Г. Гроція, надавши їй більш практичного застосування. В основу природно-правової доктрини легітимності покладена ідея природного права (природних прав людини). Саме ця ідея стала тим критерієм легітимності, на основі якого оцінювалась діяльність державної влади, її рішення та закони [1, с. 106].

Принципово важливе значення для розвитку теорії правової держави мала наукова діяльність І. Канта. Як і багато інших мислителів того часу, він вважав, що держава прийшла на зміну природному стану, у якому не було жодної гарантії законності. Моральний борг, почуття поваги до природного права спонукають людей полишити цей стан і шляхом суспільного договору перейти до життя в громадянському суспільстві, державі. Суспільний договір укладають між собою морально розвинені люди, тому державі забороняється поводитись із ними як з істотами, які не знають морального закону та не можуть самі обрати правильну лінію поведінки. Зі свого боку народ повинен підпорядковуватись державі, встановленим нею законам.

І. Кант у низці трактатів послідовно відтворює структурні рівні порядку суспільства, пов'язані з природою людини. Борг, виражений у моральному законі, з'являється як апіорний факт чистого розуму та є підставою морального порядку. Без моральної основи, на думку І. Канта, неможливо вибудувати політичний порядок.

Мислитель вважав, що справжню свободу люди дістають лише в державі. Однак нерідко свобода переростає у свавілля. Сукупність умов, які обмежують свавілля одного стосовно інших, І. Кант називає правом. Здійснення права вимагає, щоб воно було загальнообов'язковим. Для цього потрібно наділити право силою примусу, що може зробити лише держава. Філософ визначає державу як «об'єднання множинності людей, підпорядкованих правовим законам» [2, с. 233].

Призначення держави він пов'язує не з практичними потребами членів суспільства, а з правом: державний устрій повинен максимально відповідати вимогам досконалого права.

Висунення й обґрунтування І. Кантом тверджень про те, що кожна людина є абсолютною та самодостатньою цінністю, що індивіди відмовляються від необмеженої й свавільної свободи природного стану на користь справжньої свободи в правовому стані, що призначення держави полягає в досконалому праві, максимальній відповідності державного устрою принципам права тощо, дають підстави вважати його одним з основних творців теорії правової держави.

Таким чином поступово сформувалась теорія правової держави, сенс якої полягає в обґрунтуванні необхідності зв'язати державу правом, установити правові межі її могутності та тим самим захистити громадян від можливого свавілля з боку держави, не допустити виродження держави в тиранію. Згідно з теорією правової держави закон мусить бути єдиним для всіх – і для держави, і для громадян – та мати правовий характер, тобто відповідати високим моральним вимогам. Державне правління, засноване на законах, може мати також деспотичний характер, якщо закони не відповідають вимогам моральності, гуманізму, демократизму й справедливості та спрямовані лише на захист державної влади.

На думку І. Канта, громадський порядок, заснований на пануванні верховної влади над громадянами, не може бути стійким і довговічним. Виявляється неспроможною ідея порядку суспільства, заснована на народному суверенітеті, не пов'язаному з правовою державою. Ця ідея приховує в собі небезпеку найбільшого деспотизму [3, с. 79].

Держава, за В. Гумбольдтом, повинна обмежуватись винятково встановленням зовнішньої та внутрішньої безпеки. Будь-яке сприяння добробуту громадян із боку держави неможливе без втручання його в усі галузі людського життя. А подібне втручання, як боючися вчений, обмежить особисту свободу та перешкодить своєрідному розвитку індивідуума. Вищу мету, яка повинна визначати межі діяльності держави, В. Гумбольдт бачив в універсальному розвитку індивідуальності [4, с. 131].

Сам термін «правова держава» з'явився в XIX ст. в німецькій літературі в працях К.Т. Велькерхера та Р. Моля. Створення юридично завершеного поняття «правова держава» пов'язують з ім'ям Р. Моля. У 1829 р. він дав визначення правової держави як конституційної держави, яка

повинна спиратись на закріплені в конституції права й свободи громадян, на забезпечення судового захисту особи [5, с. 164].

Подальший розвиток ідей легітимності знайшов своє логічне продовження в державно-правових поглядах відомого українського юриста, представника соціологічної школи права, професора Київського університету Б.О. Кістяківського. Учений висловлює свої погляди про народний суверенітет крізь призму вчення про правову (конституційну) державу. Остання, на його переконання, ґрунтується на основі гармонійного поєднання двох основоположних принципів – прав і свобод людини та народного суверенітету. Науковець вказував: «У правовій державі влада повинна бути організована так, щоб вона не пригнічувала особистість; у ній як окрема особистість, так і сукупність особистостей – народ, повинні бути не тільки об'єктом влади, а й її суб'єктом» [6, с. 330].

Як зазначав Б.О. Кістяківський, у конституційній державі влада безпосередньо пов'язана з народом, оскільки сам народ бере безпосередню участь в організації влади та створенні її органів. У конституційній державі уряд і народ не можуть протиставлятися як щось протилежне й вороже один одному. Водночас вони не зливаються повністю та не уособлюють щось нероздільно існуюче. Навпаки, державна влада в конституційній державі залишається цілісною, неподільною владою та зберігає власне, самостійне значення й існування. Однак ця влада солідарна з народом, оскільки їхні завдання та цілі одні й ті ж, їхні інтереси значною мірою спільні. Учений зауважував: «Єдність влади з народом завжди є ціллю та основною метою будь-якого конституційного уряду» [6, с. 331].

Вагомий внесок у формування легітимності публічної влади здійснили французькі мислителі XIX ст. Б. Констан, Ф. Гізота, А. де Токвіль. Вони одними з перших запровадили в політико-правовий лексикон поняття «легітимність» у його сучасному розумінні.

Основне питання їх інтелектуальних пошуків зводилось до такого: чи завжди воля народу, про яку писав їх співвітчизник Ж.-Ж. Руссо, має легітимний характер, і як зробити управління суспільством ефективним, зберігши при цьому свободу та основні правові гарантії громадян? Так, Б. Констан, Ф. Гізо та А. де Токвіль вважали, що політична влада – це явище соціальне, адже індивіди вступають у відносини один з одним не завдяки юридичним законам, навпаки, закони є продуктом суспільних відносин [7, с. 62].

На переконання Б. Констана, не народний суверенітет, а права й свободи людини є основним мірилом легітимності. Саме вони виступають тим критерієм, на основі якого можна констатувати легітимний характер влади. Науковець писав: «Наділіть носіїв виконавчої влади правом зазіхати на індивідуальну свободу, і ви знищите всі гарантії, які були першою умовою та єдиною ціллю об'єднання людей під владою законів» [8, с. 180].

На думку філософа, усі громадяни, незалежно від волі державної влади, володіють індивідуальними правами, які передбачають особисту свободу, свободу совісті, свободу думки та слова, право власності.

Відстоюючи у своїх працях ідею про те, що права й свободи людини є основним критерієм легітимності державної влади та що будь-яке беззаконня щодо особистих прав, навіть санкціоноване народним суверенітетом, не має нічого спільного з легітимацією, Б. Констан закладає основи ліберально-правової концепції легітимності влади, яка стала популярною в XIX ст. не лише у Франції, а й в інших країнах Європи [7, с. 64].

На думку Ф. Гізо, єдиним джерелом легітимності за природою є розум, істина та справедливість, легітимність влади перебуває поза межами суспільства, а верховна влада не має політичної природи. Принципово важливий елемент концепції Ф. Гізо – твердження про неможливість пізнання абсолютної істини, унаслідок якої єдино легітимна влада не зможе повністю бути втілена на землі в тій чи іншій формі правління [9, с. 515].

Абсолютної суверенної влади, як і абсолютної легітимності, не існує, незважаючи на те, що правителі часто намагаються досягти за допомогою сили такого земного правління. Ф. Гізо стверджував: «Жоден народ не визнав владу лише через її силу, він хотів вірити в її легітимність, божественність. Жодна влада не задовольняється лише однією силою; вона потребувала того, щоб її визнали легітимною й божественною. Що ще потрібно для того, щоб довести, що суверенітет належить одній тільки істині, справедливості, одному лише Богу?» [9, с. 515].

Ф. Гізо спробував запропонувати свою теорію легітимності, яка б не ґрунтувалась ні на принципі народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо, ні на принципі особистої свободи Б. Констана. Джерелом легітимності є не суспільні відносини, а вищий Розум, яким є Бог. Суть політичної легітимності Ф. Гізо характеризує в такий спосіб: «Вона є не що інше, як презумпція

моральної легітимності; презумпція, яка встановлюється щодо державної влади за двох умов. Перша – щоб вона певною мірою задовольняла головні нагальні потреби, тобто щоб вона володіла певною частиною дійсної легітимності; друга – щоб через певний час публічно влада отримала схвалення».

Аналізуючи концепцію легітимності державної влади, необхідно згадати вчення ще одного французького мислителя А. де Токвіля, викладене в праці «Про демократію в Америці». Науковець вважав, що для сучасних демократій надзвичайно важливо, щоб такий принцип не порушував особисті права й свободи особи. Так, він писав: «Тому саме за часів демократії справжні поборники свободи й величі людини мають негайно та рішуче перешкодити тому, щоб суспільна влада могла принести в жертву окремі права декількох громадян в ім'я реалізації своїх глобальних задумів» [10, с. 571].

Як саме необхідно будувати відносини в демократичному суспільстві, А. де Токвіль коротко виклав в одній зі своїх тез. Так, необхідно надати державній владі досить широкі, проте зрозумілі й визначені повноваження; дати приватним особам конкретні права та гарантувати їм незаперечну змогу користуватись цими правами.

Важливим суб'єктом легітимації державної влади та гарантом прав і свобод людини є громадянське суспільство. Через політичні асоціації, незалежну пресу, органи самоврядування в демократичному суспільстві (А. де Токвіль має на увазі США) представляють інтереси народу перед владою та контролюють її. Особливе місце у формуванні демократичного суспільства з високим рівнем культури належить релігії. Вона є «охоронцем моралі», яка своєю чергою є «кращим охоронцем права та запорукою свободи» [7, с. 67].

Наведене дає нам змогу зробити висновок, що вчення А. де Токвіля виокремлюється серед позицій інших представників французької політико-правової думки тим, що він вважає громадянське суспільство не лише індикатором легітимності влади, а й її джерелом, рушійною силою, яка безпосередньо впливає на формування державної влади та здійснення контролю за нею.

Дослідників соціологічної школи права, німецьких державознавців Р. Ієрінга та Г. Еллінека за правом можна вважати творцями правової теорії легітимності.

Відповідно до вчення Р. Ієрінга, основне покликання держави – здійснення суспільного примусу, оскільки держава є «організацією соціального примусу». Метою такого примусу, як це постає з праці «Мета в праві», є забезпечення суспільних інтересів, при цьому досягнення цієї мети покладається на державну владу та право. У цьому контексті Р. Ієрінг детально аналізує сутність державної влади та порядок її застосування. Для реалізації державної мети, як зазначає дослідник, державна влада повинна стояти вище за всі інші види влади, оскільки вона наділена найбільшою силою: «Безсилля, неміч державної влади – смертельний гріх держави» [11, с. 285].

Засобом здійснення примусу державною владою є право, яке, за визначенням дослідника, являє собою «сукупність діючих у державі примусових норм».

Державна влада та право тісно пов'язані між собою: влада набуває реальної сили лише завдяки праву, тоді як право набуває своєї реалізації лише через діяльність держави. Більше того, Р. Ієрінг висловлює твердження, притаманне представникам саме юридичного позитивізму, про те, що «держава є єдиним джерелом права».

Головна мета державної влади, відповідно до ідей німецького вченого, – здійснення примусу, або реалізація права, натомість метою права є задоволення інтересів індивідів усередині суспільства. Право – це юридично захищений інтерес, тому під час захисту будь-яких інтересів першочергово вирішується питання узгодженості інтересів індивіда й суспільства.

Отже, у державно-правовій доктрині Р. Ієрінга держава посідає домінуюче місце щодо права: по-перше, право виявляється зобов'язаним державі не лише своїм походженням, а й способом існування; по-друге, право є фактично тотожним закону; по-третє, право зводиться до сукупності примусових норм і є «політикою влади».

За допомогою права державна влада здійснює процес панування однієї групи людей над іншою, що набуває легального характеру. Найвищий рівень володарювання заснований на двосторонній обов'язковій силі правової норми, таке володарювання передбачає, що державна влада визнає прийняті нею правові норми обов'язковими також для самої себе. Саме наведена умова забезпечує правомірний характер державної влади, оскільки «хто узгоджує свої дії з вимогами права або закону, той діє правомірно, законно, легально, а в протилежному випадку – протиправно, протизаконно, незаконно, нелегально» [11, с. 307].

Усі ці поняття можна застосовувати як до державної влади, так і до підданих. У цьому разі Р. Ієрінг ототожнює правомірність (легітимність) із законністю (легальністю), оскільки легальна влада, тобто така, що діє в межах чинного закону, є водночас легітимною (правомірною).

Ще одним представником теорії юридичного позитивізму, у працях якого проблема легальності й легітимності державної влади стала однією з ключових, є німецький учений-державознавець Г. Єллінек. До речі, першість у використанні поняття «легітимність» («правомірність») у державному праві Німеччини належить саме цьому вченому.

На його думку, право необхідно розглядати і як сукупність норм, що спираються на зовнішній примус, і як норми, що є загальноновизнаними, а відтак гарантованими суспільством. Інакше кажучи, право досягає своєї мети як через мотивацію, що побудована на почутті страху перед можливим застосуванням санкцій, так і через повагу до нього як до «етичного мінімуму». Фактично Г. Єллінек закладає основи інтегративної теорії праворозуміння, яка намагалась примирити позитивне та природне право [12, с. 35].

Німецький учений пропонує власну концепцію легітимності публічної влади та права, яка сформувався на основі критики попередньої теорії легітимації, протагоністами якої були прихильники династії Бурбонів у Франції. Він фактично розвиває її. У Г. Єллінека «легітимність» означає правомірність у природно-правовому сенсі, тобто відповідність соціальної практики уявленням більшості її суб'єктів про справедливість або розумність такої практики. Автор пише: «Зерно істини містить у собі також теорія легітимізму, яка в підсумку виводить право з тривалого визнання фактичних відносин» [13, с. 342].

Джерелом легітимності державної влади та права, на думку науковця, можуть бути не лише традиції та звичаї, а й уявлення про природно-правовий порядок чи про природне право. Через свою внутрішню справедливість і моральність уявлення про таке право завжди містяться в психіці людини, тому завдяки своєму моральному потенціалу воно завжди залишається дієвим. Уявлення про природне право енергійно сприяє легалізації навіть найглибших і швидко здійснюваних перетворень державного й правового ладу. Ще швидше, ніж звичай викликає перетворення фактичного на нормативне, переконання в розумності нового порядку створює в таких випадках уявлення про його правомірність. Цим можна пояснити примус, що довго тривати не може, оскільки він набуває характеру звичайно-правового, або ж цей виключно зовнішній порядок руйнується. Саме усвідомлення фактично існуючого порядку як правового надає державній владі легітимного (правомірного) характеру та робить її стійкою й тривалою. Г. Єллінек вказував: «Державна влада повинна – незважаючи на перехідні епохи – спиратись на переконання народу в її правомірності, що стосується будь-якої форми держави, не виключаючи також необмежену монархію» [13, с. 410].

Нормативісти (легісти), погляди яких найбільш повно викладені в працях Г. Кельзена, взагалі ототожнювали поняття «легітимність» і «легальність» та вважали, що будь-яка легальна влада автоматично є легітимною.

Найвідоміший представник правового позитивізму, родоначальник «чистого вчення про право» Г. Кельзен розглядає державу як нормативний правопорядок і трактує легітимність як відповідність дії влади формальній правовій нормі. Для вченого характерне зміщення центру ваги в розумінні права з волі суверена на суспільне визнання правил поведінки. Правові норми наділяються властивістю легітимності, обґрунтованості, знаходять вираження у ставленні до них громадян. Г. Кельзен виводить право не з волі держави, а з «основної норми»: «Згідно з основною нормою державного правопорядку ефективний уряд – це той уряд, який на підставі чинної конституції створює дієві загальні та індивідуальні норми. Його можна вважати легітимним урядом держави» [14, с. 226].

Питання легітимності державної влади знайшло висвітлення в працях ще одного німецького юриста, соціолога М. Вебера. Саме його вважають тим ученим, який застосував системний аналіз легітимності як фундаментальної властивості влади загалом та державної влади зокрема. Будучи яскравим представником юридичного позитивізму, М. Вебер в аналізі державної влади, подібно до Г. Єллінека, учення якого мало на нього неабиякий вплив, поєднував як юриспруденцію, так і соціологію.

М. Вебер у праці «Господарство і суспільство» визначає три «ідеальні типи» легітимності влади, наголошуючи на тому, що поняття «легітимна влада» та «авторитет» є синонімами. Учений вводить у соціологію поняття «визнання» та перетворює його на категорію «орієнтація на іншого», що виявилось визначальним моментом соціальної дії. Сучасне суспільство, приймаючи правила легітимації влади, передбачає можливість різного розуміння її сенсів, де кожен із них може бути соціально визнаним, а отже – цінним та авторитетним.

Учений виділяє особливу форму влади – панування, під яким розуміє здатність забезпечувати порядок і підкорення шляхом застосування чи загрози застосування фізичного або пси-

хічного насилля. У структурі панування він вирізняє три елементи: пануючу меншість, апарат управління та підпорядковану пануванню меншості масу [15, с. 18].

М. Вебер виділяє три джерела легітимності влади: традицію, харизму та раціональність. У результаті цього ним було виділено три чисті типи легітимного панування: традиційне, харизматичне та раціонально-правове.

Із цього приводу відомий соціолог у праці «Господарство та суспільство» вказує: «Існують три чисті типи легітимного панування. Їх легітимність може бути: 1) раціонального характеру, тобто базуватись на вірі в легальність встановленого порядку та законність здійснювання панування на основі цієї легальності (легальне панування); 2) традиційного характеру, тобто заснована на звичайній вірі у святість традицій і вірі в легітимність авторитету, що побудований на цих традиціях; 3) харизматичного характеру, тобто базуватись на неабияких проявах святості або геройської сили, зразковості особистості та створеному цими проявами порядку (харизматичне панування)» [16].

Як вважав М. Вебер, основні засади раціонально-правової легітимності є такими: а) будь-які закони приймаються та можуть за бажання змінюватись із дотриманням певних формальних процедур; б) члени об'єднання, яке здійснює владу, можуть обиратися або ж призначатися, саме це об'єднання й усі його частини є підприємствами; в) окремі гетерономні та гетерокефальні такі підприємства називають органами влади, або владними установами; г) управлінський штаб складається із чиновників, які призначаються керівництвом, а підлеглі вважаються членами владного об'єднання (тобто громадянами) [17, с. 121].

Таким чином, за легального типу панування джерелом легітимності є інтерес, що раціонально стимулює людей підкорятись не особі керівника, а праву, у межах якого обираються й діють представники влади в демократичних державах. Отже, це безособовий (деперсоніфікований) формально-правовий принцип, якому підкоряються не лише керовані, а й керівники (чиновники, бюрократія).

Іншим типом легітимного панування є традиційний тип, який заснований на вірі у звичай, у священну дію спрадавна існуючих порядків і типів влади. Такий тип схожий із стосунками в патріархальній сім'ї, де традиції добровільного підпорядкування старшим особливо міцні й стійкі. Традиційне панування характерне для феодальної Європи та Сходу, для монархічних форм правління. Однак М. Вебер вважав, що для Заходу, для стабільності демократії також корисне збереження монарха, що підкріплює авторитет держави багатовіковими традиціями шанування влади [18, с. 175].

Третім ідеальним типом легітимного панування в класифікації М. Вебера є харизматичне панування. Харизматичний (від грецьк. *charisma* – божественний дар) тип влади ґрунтується на вірі у виняткові якості керівника, дані йому зверху (Богом або природою). Прикладом може бути популярність генерала Ш. де Голля у Франції, який першим почав використовувати поняття «легітимність» щодо політичної влади. Як правило, коли сьогоденні застосовується поняття «харизма», воно тлумачиться виключно як специфічна здатність особи концентрувати навколо себе політичну енергію, і тим самим спрямовувати маси на певні дії. Однак насправді для М. Вебера харизматичне панування – це не просто зв'язок «вождь – послідовники», а й досить складна управлінська технологія, яка передбачає постійне збереження та підтримання харизми.

Саме тому в умовах харизматичної легітимності ми часто спостерігаємо формування різноманітних культів особистості, які не стільки зумовлюються марнославством чи будь-якими іншими індивідуальними властивостями харизматичного лідера, скільки постають результатом об'єктивної необхідності політико-технологічного підтримання харизми, яка фактично є основою як легітимності лідера, так і легітимності тих рішень, що ним приймаються.

Внесок М. Вебера в систематизацію легітимності державної влади важко переоцінити, він вивів теорію легітимації влади на новий науковий рівень. У цьому сенсі цілком слушно видається теза В.А. Бачиніна, який зазначає, що, незважаючи на те, що сам термін «легітимність державної влади» досить активно використовувався ще в XVII – XVIII ст. (насамперед варто згадати французьку політичну традицію, де саме через визнання легітимності королівської влади робились теоретичні спроби обґрунтувати її незмінність), своє концептуальне розроблення це поняття отримало лише в дослідженнях М. Вебера [19, с. 126].

Проблема легітимності державної влади була також предметом розгляду російських та українських дослідників. Видатний російський юрист М.М. Коркунов, який розробив психологічну теорію права, вважав, що однією з основних опор будь-якої державної влади є не що інше, як почуття законності. Він писав: «Авторитет наказів влади, зрештою, базується завжди на ви-

знанні їх обов'язковості з боку суспільства. Кожен окремих громадянин змушений підкорятись наказам органів влади не лише тому, що той, хто наділений владою, цього вимагає, а й тому, що все суспільство визнає ці накази обов'язковими» [20, с. 286].

На думку вченого, державна влада не є безумовною та абсолютною, тому, усвідомивши необхідність підкорятись їй, людина водночас усвідомлює, що органи державної влади зобов'язані в процесі здійснення своїх функцій дотримуватись юридичних норм, які розмежовують інтереси влади та інтереси особи й суспільства. У конституційно-правовій демократичній державі вся повнота влади належить народу, який не лише формує, а й здійснює контроль за публічною владою. Характерною ознакою такої держави є злиття суб'єкта та об'єкта владних відносин в одне політичне ціле, оскільки народ як єдине джерело влади є водночас і володарюючим, і підвладним.

Висновки. Розглянувши модель представників теорії юридичного позитивізму, доходимо висновку про те, що найповніше проблема легітимності державної влади була висвітлена основоположниками соціологічної школи права.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук В.Б. Легітимність державної влади: теоретико-правові аспекти : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.Б. Ковальчук. – Х., 2011. – 447 с.
2. Кант І. Метафізика нравов. Метафизические начала учения о праве / И. Кант // Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант ; под ред. В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1963–1966. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – С. 227–257.
3. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант ; под ред. В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1963–1966. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – 478 с.
4. Гумбольдт В. О пределах государственной деятельности / В. Гумбольдт. – Челябинск : Социум, 2009. – 287 с.
5. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Львів : Новий Світ – 2000, 2003. – 584 с.
6. Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский. – СПб. : РГХИ, 1999. – 800 с.
7. Ковальчук В.Б. Правова доктрина народного суверенітету та легітимності державної влади у Франції в період ХІХ століття / В.Б. Ковальчук, Я.С. Богів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». – 2015. – № 827. – С. 61–68.
8. Констан Б. Принципы политики / Б. Констан // Классический французский либерализм : сб. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2000. – С. 23–262.
9. Гизо Ф. Политическая философия: о суверенитете / Ф. Гизо // Классический французский либерализм : сб. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2000. – С. 507–588.
10. Токвиль А. де. Про демократію в Америці : у 2 т. / А. де Токвіль ; пер. з фр. Г.В. Філіпчука, М.О. Москаленка. – К. : Всесвіт, 1999. – 590 с.
11. Иеринг Р. Цель в праве / Р. Иеринг // Иеринг Р. Избранные труды : в 2 т. / Р. Иеринг. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2006–2007. – Т. 1. – 2006. – С. 280–325.
12. Ковальчук В.Б. Проблема легітимності та легальності влади в державно-правових доктринах Р. Ієрінга та Г. Еллініка / В.Б. Ковальчук // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 32–38.
13. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек ; вступ. ст. И.Ю. Козлихина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 1050 с.
14. Кельзен Г. Чистое учение о праве / Г. Кельзен ; пер. с нем. М.В. Антонова и С.В. Лёзова. – 2-е изд. – СПб. : ИД «Алеф-Пресс», 2015. – 542 с.
15. Ковальчук В.Б. Вчення про легітимність влади та народний суверенітет в державно-правових поглядах представників соціологічної школи права в Німеччині у другій половині ХІХ – першій чверті ХХ століття / В.Б. Ковальчук, Я.С. Богів // Історико-правовий часопис. – 2015. – № 2(6). – С. 15–20.
16. Вебер М. Хозяйство и общество / М. Вебер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filosof.historic.ru/books/item/i00/s00/z0000306/index.shtml>.
17. Кант І. Метафізика нравов. Метафизические начала учения о праве / И. Кант // Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант ; под ред. В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1963–1966. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – С. 227–257.
18. Левчук І.І. Легітимність влади як детермінанта соціально-політичного порядку / І.І. Левчук // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С.В. Ківалов, Л.І. Кормич, Ю.П. Аленін та ін. – О. : Фенікс, 2011. – Вип. 12–18. – С. 174–182.

19. Бачинин В.А. Политология. Энциклопедический словарь / В.А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2005. – 288 с.

20. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Н.М. Коркунов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 430 с.

УДК 340.1

КРУТ К.О.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті на основі аналізу наукових поглядів і норм чинного законодавства України визначено й охарактеризовано загальні принципи громадського контролю у сфері охорони здоров'я. Наголошено, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо визначення конкретних принципів громадського контролю. Надано авторське визначення поняття «загальні принципи громадського контролю у сфері охорони здоров'я».

Ключові слова: принципи, загальні принципи, контроль, громадський контроль, сфера охорони здоров'я.

В статье на основе анализа научных точек зрения и норм действующего законодательства Украины определены и охарактеризованы общие принципы общественного контроля в сфере здравоохранения. Отмечено, что в юридической литературе не существует единого подхода к определению конкретных принципов общественного контроля. Предоставлено авторское толкование понятия «общие принципы общественного контроля в сфере здравоохранения».

Ключевые слова: принципы, общие принципы, контроль, общественный контроль, сфера здравоохранения.

In the article, based on the analysis of scientific points of view and norms of the current legislation of Ukraine, the general principles of public health control are defined and described. It was emphasized that in the legal literature there is no single approach to the definition of specific principles of public control. Author's definition of the concept "general principles of public control in the field of health care" is provided.

Key words: principles, general principles, control, public control, sphere of health protection.

Постановка проблеми. Наявний потенціал громадського контролю та подальші перспективи використання його інструментарію доводять, що таке явище цілком можна вважати феноменом у механізмі публічного управління, який потребує подальшого поглибленого наукового вивчення всіма науками гуманітарного циклу: від філософії до юриспруденції. Метою ж юридичних наук у науковому пізнанні суті та призначення громадського контролю, зокрема й у сфері охорони здоров'я, є вироблення правових основ такого контролю, визначення меж його дозволеного впливу [1, с. 132]. Одним із таких напрямів є дослідження принципів громадського контролю у сфері охорони здоров'я

Стан дослідження. Категорія принципів права є однією з найбільш досліджених у сучасній теорії держави і права. Не є винятком також і громадський контроль, принципам якого приділяли увагу у своїх наукових працях: В.М. Пашков, С.Г. Стеценко, О.В. Джафарова, С.Ф. Денисюк, С.М. Кушнір, Р.М. Павленко, О.Б. Федоровська, Д.В. Карамішев, Н.П. Кризина, В.М. Пашков,

---

© КРУТ К.О. – здобувач кафедри загальноправових дисциплін (Харківський національний університет внутрішніх справ)